

Naslov originala

Klek-Neum i Sutorina u osmanskim dokumentima
XIX stoljeće

*Osmanlı Belgelerinde
Bosna-Hersek'in Klek ve Sutorina Limanları
XIX. yüzyılda*

Autor

dr sc. Emir Demir

Izdavač

Fondacija za podršku naučnoistraživačkom radu i obrazovanju
"Spektrum" Sarajevo

Recenzenti

mr. sc. Kemal Nurkić
mr. sc. Nesip Pepić
mr. sc. Alen Zečević

Dizajn i tehnička obrada

Fadil Pleho

Dizajn naslovne

Fadil Pleho

Štampa

Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo

Tiraž

200

ISBN 978-9926-8546-4-5

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 58862086

© Sva izdavačka i autorska prava zadržana. Nijedan dio ove knjige ne može biti iznova objavljen u bilo kojem obliku i na bilo koji način, uključujući fotokopiranje, bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača, osim u svrhe kritičkih članaka i stručnih prikaza u kojima je dozvoljeno navoditi kraće odlomke. Također, nije dozvoljeno pohranjivanje u elektronske baze podataka i objavljivanje djela na internetu od strane trećih lica.

Emir Demir

KLEK-NEUM I SUTORINA
U OSMANSKIM DOKUMENTIMA
XIX STOLJEĆE

Sarajevo, mart 2024. godine

SADRŽAJ

Predgovor ovom izdanju	7
Uvod	9
Klek-Neum od raspada Jugoslavije do danas	15
Dokumenti o Klek-Neumu - pregled naslova	19
Umjesto pogovora	191
Pristanište Sutorina u osmanskim dokumentima	193
Dokumenti o Sutorini - pregled naslova	196
Rezime	281
خلاصة الدراسة	285
ÖZET	287
SUMMARY	289
Iz recenzije mr. sc. Alena Zečevića	293
Iz recenzije mr. sc. Kemala Nurkića	295
Iz recenzije mr. sc. Nesipa Pepića	297
Bibliografija	301
O autoru	309

PREDGOVOR OVOM IZDANJU

Ova knjiga predstavlja prošireno izdanje djela *Bosanskohercegovačko pristanište Klek-Neum u osmanskim dokumentima 1859-1876*. U međuvremenu sam detaljnijim istraživanjem pronašao još tridesetak dokumenata u Osmanskom arhivu u Istanbulu vodeći se logikom potencijalnih verzija transkripcije naših nomena i toponima sa osmanskog na savremenu tursku latinicu, što često predstavlja ključ za njihov pronalazak. Naime, Klek je u arhivskoj evidenciji upisan na više različitih načina: Klek, Kılık, Klik, Klik, Kilik, Kınık, Filik, Kalık. Od tih novih dokumenata devetnaest je sadržavalo dodatne informacije koje su dopunile saznanja koja su već predstavljena u prvom izdanju gore navedene knjige. Između ostaloga, to su dokumenti o uspostavljanju karantinskih službi, imenovanju službenika, preciznim procjenama radova za izgradnju velikog kompleksa, dijelu sačuvanih nacрта karantina, uspostavljanju telegrafskog centra, kao i jedan izvrsni dokument kojim se dokazuje da je visoka instrukcija za gradnju džamije, karantina i karaule izdata već 1865. godine. Također, za tačno lociranje objekata u nedostatku osmanskih dodatno su korištene kasnije austrougarske karte i skice pohranjene u Arhivu Bosne i Hercegovine. Novim dokumentima je obuhvaćen vremenski opseg od 1851-1876. godine. Isti su primarno obrađeni i predstavljeni kroz naučni rad pod naslovom *Osmanske građevine na Klek-Neumu u XIX stoljeću*, i to u Časopisu za kulturno i historijsko naslijeđe Hercegovina (21), kao godišnjaku Muzeja Hercegovina Mostar. Sada se u ovoj knjizi zajedno s onima iz prvog izdanja objavljuju kao jedna cjelina.

Drugi dio ovog izdanja posvećen je Sutorini, kao drugom bosanskohercegovačkom izlazu na more i pristaništu do poslije Drugog svjetskog rata, kada je otuđen od Bosne i Hercegovine. Također, dolazak i do ovih dokumenata odvijao se u nekoliko faza istraživanja zbog, kako sam gore naveo, kompliciranosti transkripcije sa osmanskog arabičnog na tursku latinicu. Naziv Sutorina je u arhivskoj elektronskoj evidenciji upisan kao: Sutorina, Sutorine, Storina, Sturine, İstorin i sl. Osim onih koji se odnose na oba pristaništa, jer su tada dijelila zajedničku sudbinu u odnosima dvaju carstava, sada o Sutorini imamo dvadeset četiri dokumenta iz perioda 1850-1876. godina koji nam, i pored svoje relativne malobrojnosti, na slikovit način hronološkim redoslijedom donose argumente i daju jasniju

prenesu željena značenja i rečenice prilagode današnjim standardima. Svaki od ovih dokumenata je u većini slučajeva dio većeg tematskog dosijea koji sadrži prepisku između npr. vilajetskih vlasti sa ministarstvima, ministarstva sa Visokom Portom/Osmanskom vladom, ili Visoke Porte sa Austrijom preko njenih diplomatskih predstavništava. Da se sadržaj ne bi ponavljao, jer je jako sličan, ciljano je iz svakog dosijea izvršen odabir dokumenta koji sadrži najviše podataka koji pojašnjavaju razloge obavljene korespondencije. Dokumenti koji ujedno tretiraju i Klek-Neum i Sutorinu navedeni su u prvoj skupini dokumenata o Klek-Neumu, a nisu ponavljani u drugom dijelu koji se odnosi samo na Sutorinu. Sadržaj svakog dokumenta je sažet u vidu naslova, pa bi oni redoslijedom izgledali ovako:

DOKUMENTI O KLEK-NEUMU

DOKUMENT I	<i>Uspostavljanje karantinskog sistema u Rumeliji i Hercegovini</i>	<i>-septembar 1851.-</i>
DOKUMENT II	<i>Uspostavljanje karantinskih službi na Klek-Neumu i Sutorini</i>	<i>-septembar 1852.-</i>
DOKUMENT III	<i>Imenovanje službenika karantina na Klek-Neumu i Sutorini</i>	<i>-oktobar 1852.-</i>
DOKUMENT IV	<i>Stalne dozvole za prolaz osmanskih službenika preko austrijske teritorije ka Kleku</i>	<i>-decembar 1855.-</i>
DOKUMENT V	<i>Zahtjev za popravku objekta karantina na pristaništu Klek</i>	<i>-mart 1859.-</i>
DOKUMENT VI	<i>Procjena troškova gradnje zgrade karantina i pratećih objekata</i>	<i>-februar 1861.-</i>
DOKUMENT VII	<i>Terenski pregled, predmjeri radova i troškova za izgradnju objekata i vojnih utvrda na Klek-Neumu</i>	<i>-februar 1861.-</i>
DOKUMENT VIII	<i>Uspostavljanje telegrafskog centra na Klek-Neumu</i>	<i>-april 1861.-</i>
DOKUMENT IX	<i>Nedoumica oko svrhe gradnje objekata pod austrijskim embargom</i>	<i>-april 1861.-</i>
DOKUMENT X	<i>Privremena obustava gradnje objekata</i>	<i>-april 1861.-</i>
DOKUMENT XI	<i>Tehničke potrebe i pravne norme za uspostavljanje telegrafske veze od Klek-Neuma do Trebinja</i>	<i>-april 1861.-</i>
DOKUMENT XII	<i>Troškovi i uslovi završetka gradnje objekata na Klek-Neumu</i>	<i>-novembar 1861.-</i>

DOKUMENT XIII	Produženje sporazuma sa Austrijom o nesmetanom korištenju pristaništa Klek	-januar 1862.-
DOKUMENT XIV	Sprječavanje ubiranja neosnovanih austrijskih nameta	-februar 1863.-
DOKUMENT XV	Sprječavanje osmanskog broda da uplovi u pristanište Klek	-april 1863.-
DOKUMENT XVI	Istek i obnavljanje sporazuma, poziv (osmanskog) konzulu u Raguzi	-maj 1863.-
DOKUMENT XVII	Žalba stanovnika sela Gradac i Moševići na moguće nove namete	-juli 1863.-
DOKUMENT XVIII	Traženje dozvole za ulazak parobroda Kars u pristanište Klek	-avgust 1863.-
DOKUMENT XIX	Neprimjereno postupanje nekih službenika prilikom povrata imovine/ zemljišnih posjeda	-novembar 1863.-
DOKUMENT XX	Usklađivanje broja službenika na pristaništu Klek sa budžetskim mogućnostima	-juni 1864.-
DOKUMENT XXI	Visoka instrukcija za gradnju džamije, karantina i karaule	-septembar 1865.-
DOKUMENT XXII	Stav Austrije o izgradnji puta Klek-Mostar	-mart 1866.-
DOKUMENT XXIII	Podrška sultana izgradnji puta ka pristaništu Klek	-april 1867.-
DOKUMENT XXIV	Završetak puta ka pristaništu Klek, nagrađivanje zaslužnih odlikovanjima i promicanjem u više činove	-januar 1868.-
DOKUMENT XXV	Prispjijeće trgovačkih brodova na pristanište Klek	-februar 1868.-
DOKUMENT XXVI	Problemi prilikom transporta robe, tumačenje sporazuma sa Austrijom, urgencija za dovršetak objekata na pristaništu Klek, gradnja puta	-avgust 1868.-
DOKUMENT XXVII	Istraga o zloupotrebama prilikom transporta vojne opreme	-novembar 1868.-
DOKUMENT XXVIII	Saglasnost Austrije za izgradnju objekata na pristaništu Klek	-novembar 1868.-
DOKUMENT XXIX	O mogućem kršenju 'statusa quo'	-oktobar 1870.-
DOKUMENT XXX	Sprječavanje osmanskog broda da uplovi u pristanište Klek	-avgust 1871.-
DOKUMENT XXXI	Dostavljanje obavijesti Austriji o dolasku osmanskog broda 'Ismaila'	-april 1872.-

DOKUMENT XXXII	Incident pri ulasku osmanskog broda u pristanište Klek	-april 1872.-
DOKUMENT XXXIII	Dovršetak objekata karantina, skladišta i džamije	- juni 1872.-
DOKUMENT XXXIV	Pokušaj prevođenja državljana Osmanske imperije u austrijsko podaništvo	-avgust 1873.-
DOKUMENT XXXV	Inicijativa vilajetskog vijeća Bosne za otvaranje pristaništa Klek-Neum za trgovinu	-juni 1874.-
DOKUMENT XXXVI	Prispijeće broda Asir sa vojnom opremom	-avgust 1875.-
DOKUMENT XXXVII	Razmjena informacija o situaciji u Hercegovini i mogućim refleksijama na vojne formacije u Stocu i Kleku	-avgust 1875.-
DOKUMENT XXXVIII	Napad razbojnika na Klek-Neum	-avgust 1875.-
DOKUMENT XXXIX	Okršaj osmanskih trupa na Klek-Neumu sa razbojnicima	-oktobar 1875.-
DOKUMENT XL	Dolazak Ahmet Muhtar-paše preko pristaništa Klek	-novembar 1875.-
DOKUMENT XLI	Sprječavanje osmanskog broda i nesporazum oko saglasnosti za uplovljavanje u pristanište Klek	-decembar 1875.-
DOKUMENT XLII	Povratak izbjeglica nakon nemira u Hercegovini	-februar 1876.-
DOKUMENT XLIII	Teškoće oko povratka izbjeglih zbog novih sukoba u okolini Klek-Neuma	-mart 1876.-
DOKUMENT XLIV	Urgencija za dovršetak gradnje karantina	-februar 1876.-
DOKUMENT XLV	Potencijalne sabotaže Crnogoraca u saradnji s Rusima na pristaništu Klek	-juli 1876.-
DOKUMENT XLVI	Suzbijanje crnogorske hajdučije po Hercegovini	-juli 1876.-
DOKUMENT XLVII	Sudski proces protiv osoba koje su pokrale osmanskog oficira Mustafu-agu	-avgust 1876.-
DOKUMENT XLVIII	Urgencija za ukop šehida na Klek-Neumu	-septembar 1876.-
DOKUMENT XLIX	Zatvaranje pristaništa u cijeloj Dalmaciji i na Kleku	-avgust 1876.-
DOKUMENT L	Ratne okolnosti, devastiranje karantina i objekata	-septembar 1876.-
DOKUMENT LI	Odlikovanje upravnika karantina Klek-Neum	-novembar 1876.-
DOKUMENT LII	Zemljoposjednici na Kleku u osmanskom katastarskom registru	-1872-1873.-

banovini. Najizvjesnije je da je političko vođstvo iz BiH pri preuređenju Jugoslavije na temeljima Zakona AVNOJA-a iz 1945. godine ignorisalo pitanje povrata Sutorine.¹⁰⁸

U ovom radu su hronološki poredana dvadeset četiri dokumenta preuzeta iz Osmanskog odjela Državnog arhiva Republike Turske u Istanbulu. Osim prijevoda, za svaki dokument je urađena i transkripcija na tursku latinicu. Posljednji dokument iz ovoga niza predstavlja zemljoposjednike u Sutorini u periodu između 1865-1875. godina, shodno osmanskoj katastarskoj evidenciji iz tog perioda. Također, pri prijevodu su navedeni samo datumi prema gregorijanskom kalendaru, dok su u originalnim dokumentima zabilježeni kao hidžreški ili rumijski.

Kako se sadržaj ne bi ponavljao, jer je jako sličan, ciljano je iz svakog dosijea izvršen odabir dokumenta koji sadrže najviše podataka o zadanoj temi. Sadržaj svakog dokumenta je sažet u vidu naslova, pa bi oni redoslijedom izgledali ovako:

DOKUMENTI O SUTORINI

DOKUMENT I	<i>Izrada mape Bokokotorskog zaljeva pri dolasku bosanskog valije Hajrudin-paše preko Sutorine</i>	-decembar 1850.-
DOKUMENT II	<i>Austrijski manevri za sprječavanje pristupa osmanskih brodova Sutorini</i>	-april 1852.-
DOKUMENT III	<i>Povrat pobunjenika Sutorine u lojalnost Osmanskoj imperiji</i>	-septembar 1859.-
DOKUMENT IV	<i>Odluka o gradnji puta do lokacije karantina na Sutorini</i>	-decembar 1859.-
DOKUMENT V	<i>Novi plan za izgradnju objekata u Sutorini</i>	-juni 1863.-
DOKUMENT VI	<i>Pokušaj gradnje crkve na mjestu kule Hasan-bega iz Trebinja</i>	-septembar 1863.-
DOKUMENT VII	<i>Sigurnosno stanje u Trebinjskom kadiluku, podizanje novih palanki, solana u Sutorini</i>	-decembar 1863.-
DOKUMENT VIII	<i>Obnova karantina u Sutorini i imenovanje novog upravnika</i>	-mart 1864.-

¹⁰⁸ Muriz Spahić i ostali, *Sutorina – uzurpirani geografski teritorij Bosne i Hercegovine*, Acta geographica Bosniae et Herzegovinae, posebno izdanje Sutorina, 2015., 10-11.

<i>DOKUMENT IX</i>	<i>Nova imenovanja i određivanje plaća službenicima karantina u Sutorini</i>	<i>-mart 1865.-</i>
<i>DOKUMENT X</i>	<i>Zahtjev za povrat otuđenih predmeta od osmanskih vojnika u Sutorini</i>	<i>-maj 1865.-</i>
<i>DOKUMENT XI</i>	<i>Ponovljeni zahtjev za povrat otuđenih predmeta od osmanskih vojnika u Sutorini</i>	<i>-novembar 1865.-</i>
<i>DOKUMENT XII</i>	<i>Završetak izgradnje novog objekta karantina u Sutorini</i>	<i>-decembar 1869.-</i>
<i>DOKUMENT XIII</i>	<i>Napori za uspostavljanje poreznog sistema u Sutorini</i>	<i>-maj 1870.-</i>
<i>DOKUMENT XIV</i>	<i>Intezivna gradnja objekata u Sutorini</i>	<i>-juni 1870.-</i>
<i>DOKUMENT XV</i>	<i>Očuvanje mira s Crnogorcima i lokalnim stanovništvom</i>	<i>-avgust 1870.-</i>
<i>DOKUMENT XVI</i>	<i>O mogućem kršenju 'statusa quo' u Sutorini</i>	<i>-oktobar 1870.-</i>
<i>DOKUMENT XVII</i>	<i>Prebacivanje vojnih snaga iz Sutorine u Trebinje</i>	<i>-oktobar 1870.-</i>
<i>DOKUMENT XVIII</i>	<i>Obnova devastirane karaule u Sutorini</i>	<i>-novembar 1870.-</i>
<i>DOKUMENT XIX</i>	<i>Dostavljanje skice i procjene troškova obnove karaule u Sutorini</i>	<i>-juli 1871.-</i>
<i>DOKUMENT XX</i>	<i>Ispitivanje činjenica o devastaciji karaule u Sutorini</i>	<i>-septembar 1871.-</i>
<i>DOKUMENT XXI</i>	<i>Formiranje komisije za procjenu štete na osmanskoj karauli u Sutorini</i>	<i>-januar 1872.-</i>
<i>DOKUMENT XXII</i>	<i>Neosnovano potraživanje odštete za objekte u Sutorini</i>	<i>-juli 1872.-</i>
<i>DOKUMENT XXIII</i>	<i>Urgencija za slanje vojnih snaga u Sutorinu</i>	<i>-oktobar 1875.-</i>
<i>DOKUMENT XXIV</i>	<i>Sutorinski zemljoposjednici u osmanskom katastru 1865-1875</i>	<i>-1871-1875.-</i>